

Vytautas RINKEVIČIUS

Vilniaus universitetas

DĖL PR. -ing- PRIEGAIÐĖS

Jau seniai pastebėta, kad prūsų kalbos vardažodžių priesaga *-ing-* nuo atitikmenų rytų baltų kalbose skiriasi priegaidė. Visais atvejais, kai III prūsų katekizmo rašyba liudija šią priesagą buvus kirčiuotą, pozicinį dvigarsio *in* pirmojo dėmens pailgėjimą žymintis brūkšnelis rodo prūsų kalboje priesagai buvus būdingą cirkumfleksinę priegaidę, plg. pr. *wertīngs*. Rytų baltų kalbose ši priesaga, kaip žinoma, akūtinė, plg. lie. *vertīngas*, la. *vērtīgs*. Į šią problemą dėmesį atkreipė, nors plačiau ir nekommentavo, jau F. Fortunatovas ir E. Bernekeris, pirmąsyk prūsistikos istorijoje išnagrinėję brūkšnelio vartojimo dėsninumus III katekizme ir pastebėję prūsų ir lietuvių kalbų kirčio vietos bei priegaidžių atitikimus (žr. Фортунатовъ 1895, 261t.; Berneker 1896, 114t.).

Pirmąkart aptariamąją priegaidžių skirtumą paaiškinti pabandė A. Bezzenbergeris, teigęs, kad prūsų priesagoje reiktų įžvelgti ne cirkumfleksinį (*geschleift*) *in*, o senąją akūtinio ilgojo *ī* (*gestoßen betontes langes i*) ir *n* junginį, išlaikytą prūsų kalboje, bet dėsningai sutrumpėjusį iki tvirtapradžio *-in-* lietuvių kalboje (Bezzenberger 1907, 83). Dėl kokių aplinkybių senasis ilgasis diftongas turėjęs būti išlaikytas tik šioje priesagoje ir koks jo santykis su tradiciškai cirkumfleksiniais laikomais diftongais (pvz., *new-īn-ts*, plg. lie. *deviūntas*; *senr-īn-ka*, plg. lie. *reñka*), kurių pirmasis dėmuo, matyt, irgi turėjęs būti pailgėjęs, autorius plačiau nenagrinėja. Šiam gilesnės argumentacijos reikalaujančiam Bezzenbergerio spėjimui vėlesnių tyrėjų nebuvo pritarta.

N. van Wijkas, atkreipęs dėmesį į dar Bernekerio pastebėtą prūsų ir lietuvių kalbų priesagos *-ing-* vedinių kamieno skirtumą (pr. *-ingis – ia* kamienas; lie. *-ingas – a* kamienas), iškelia hipotezę, kad prūsų priesagos *-ing-* cirkumfleksas atsiradęs dėl metatonijos – panašios, bet nebūtinai identiškos, kaip ir lietuvių kalbos galūniniuose *ia* kamieno vediniuose, plg. *qsōtis : qsōtas* (Wijk 1924). Pastebėtina, kad prūsų tekstuose pasitaiko ne vien formos su *<-ingis>*, bet ir su *<-ings>*, kurios ne vieno autoriaus interpretuojamos kaip priklausančios *a* kamieniui, tačiau ir pastarosiose paliudytas priesagos cirkumfleksas.

Kaip ir Bezenbergeris, van Wijkas taip pat pasitenkina tik hipotezės konstatavimu ir į platesnę konkrečių paliudytų pavyzdžių analizę nesileidžia.

Būtent gilesnės prūsų kalbos vedinių darybos analizės trūkumą, kritikuo-damas van Wijką, akcentuoja Z. Rysiewiczus (žr. Rysiewicz 1938–1940, 122 [= SJ, 138]). Šiam autoriui brūkšnelis ant pirmojo priesagos *-īng-* dvigarsio dėmens tėra tik vienas iš daugelio argumentų Fortunatovo ir Bernekerio teorijai apie prūsų ir lietuvių kalbų priegaidžių atitikimą paneigti. Brūkšnelis, pasak Rysiewicziaus, neatspindi prūsų kalbos priegaidžių ir tėra tik kirčio ženklas (plg. taip pat Smoczyński 1990; Ostrowski 1994, 163t.), vadinasi, pagrindo prieštaravimui tarp prūsų ir lietuvių kalbų, sudarančiam šio straipsnio objektą, kaip ir nėra.

Panašiai brūkšnelio vaidmenį, tiesa, tik tam tikrai grupei pavyzdžių, suvo-kia ir W. Schmalstiegas. Šiaip pritardamas nuomonei, kad remiantis brūkšnelio pavartojimo III katekizme atvejais galima nustatyti ne tik prūsų kalbos žodžių kirčio vietą, bet ir kirčiuotų skiemenų priegaidę (plg. Schmalstieg 1974, 22–24), jis teigia, kad kirčiuoto akūtinio mišriojo dvigarsio (*mixed diphthong*), t. y. balsio ir sonanto junginio, atveju, kai (greičiausiai dėl tipografinių priežasčių) buvo neįmanoma pažymėti kirčiuoto skiemens priegaidės (t. y. už-dėti brūkšnelio ant priebalsinių raidžių *l, m, n, r*), Abelis Willis stengėsi nuro-dyti bent jau kirčiuotą skiemenį, brūkšnelį padėdamas ant dvigarsio pirmąjį, balsinį, komponentą žyminčios raidės. Tokiu atveju tariamai cirkumfleksinis pr. *-īng-* tebutų tik iš tiesų akūtinės priesagos atspindys netobuloje rašyboje (žr. Schmalstieg 2001, 145; panašiai Young 2008). Akūtine prūsų priesagą *-ing-* laiko ir A. Girdenis, spėjąs, kad joje (taip pat ir visais kitais lietuvių akūto ir tariamo prūsų cirkumflekso neatitikimo atvejais) brūkšnelis ant pirmąjį dvigarsio komponentą žyminčios raidės galėtų atspindėti nežymų akūtinio dvi-garsio pirmojo dėmens pailgėjimą, t. y. *ī, n*, skirtiną nuo aiškaus pirmojo dė-mens ilginimo cirkumfleksiniame dvigarsyje, t. y. *īn*, III katekizme nuosekliai žymimo brūkšneliu (Гирденис 1973, 74t. [= Girdenis KD 1, 320t.]).

K. Būga aptariamąjį priegaidžių skirtumą aiškina anksčiau egzistavusių konkuruojančių priesagos prozodinių variantų (akūtinio ir cirkumfleksinio) skirtingu apibendrinimu atskirose kalbose. Akūtinis variantas, vėliau apiben-drintas rytų baltų kalbose, pasak Būgos, kilęs senajai priesagai *-ng-* jungiantis prie pamatinio žodžio ilgojo kamiengalio, pvz., nom. du. **akī + -ng-* (ati-tinkamai ir kituose kamienuose, pvz., *žabāngai < *žabā + -ng-*), tuo tarpu cirkumfleksinis variantas, išlikęs prūsų kalboje, turėjęs atsirasti priesagai *-ng-* jungiantis prie trumpojo kamiengalio, pvz., **dali- + -ng-*. Galimus cir-

kumfleksinės priesagos relikthus lietuvių kalboje esą liudija tokie pavyzdžiai kaip *Gandingà*, gen. *Gandiņgos*, taip pat lie. *lakštiņgala* (greta la. *lakstīgala*) (Būga 1934, 536 [= RR 3, 792]). Būgos nuomonę kone žodis žodin pakartoja P. Skardžius (1943 [= RR 1], 105t.), o ją komentuodamas J. Endzelynas pasiūlo kiek kitokią *-ing-* resegmentacijos galimybę: akūtinis *-ing-* variantas galėjęs susiformuoti priesagos *-g-* vediniuose iš būdvardžių su priesaga *-īn-* (plg. la. *turīns*), o cirkumfleksinis – iš būdvardžių su *-in-* (plg. lie. *skūbinas*). Tačiau įtikimiausia Endzelynas vis dėlto laiko van Wijko metatonijos teoriją (žr. Endzelīns 1943, 51 [= DI 4(2), 65]; Endzelīn 1944, 74).

Su jotacijos sukelta metatonija (taigi iš esmės kartodamas van Wijko požiūrį) prūsų *-ing-* cirkumfleksą sieti linkęs ir V. Dybo. Šio autoriaus interpretacijoje naujas yra tik aptariamiosios metatonijos apribojimas vadinamosioms „recesyvinėms“ (žr. toliau) antrinėms priesagoms, naujai gaunančioms kirtį dėl „dominacinių“ pirminių priesagų (šiuo atveju *-ia-*) įtakos (plačiau ši baltų-slavų metatonijos kilmės teorija išdėstyta, pvz., Дыбо 2000a, 64–68; apie galimybę taip aiškinti ir prūsų *-ing-* priegaidę, de ja, užsimenama tik prabėgomis, žr. Дыбо 1998, 6).

Dar vieną problemos sprendimą siūlo F. Kortlandtas, manęs, kad prūsų kalboje veikęs istorinis kirčio perkėlimo iš trumpojo skiemens į po jo einantį skiemenį dėsnis. Kortlandtas spėja, kad skiemens, gaunančio kirtį pagal šį dėsnį, priegaidė galėjusi visuomet būti cirkumfleksinė (*falling*). Taigi pradžią priesagos *-ing-* cirkumfleksui galėję duoti žodžiai, kuriuose kirtis į priesagą buvo perkeltas pagal Kortlandto dėsnį, t. y. žodžiai su trumpąja šaknimi (tiksliau, trumpuoju prieš priesagą einančiu skiemeniu), pvz., *druwīngin*, *labbīngs*, *musīngin*, o vėliau priegaidė galėjusi būti apibendrinta ir visiems kitiems vediniams su kirčiuota priesaga (žr. Kortlandt 1974, 305; plg. Derksen 1996, 367). Kad ir kaip bebūtų vertinamas Kortlandto dėsnis, – bene plačiau siai diskutuojama prūsų kalbos akcentologijos tema (plg. Kortlandt 1974; 2000; Derksen 1996, 28t., 365–367; Дыбо 1982, 246t.; 1998, 6t. vs. Schmalstieg 1976, 236–238; 2000; Parenti 1998, 136t.; Young 1999; Dini 2000, 259; Olander 2006, 109), – net ir nepripažįstant jo veikimo prūsų kalboje, būtina pastebėti, kad mintis apie cirkumflekso atsiradimą skiemenyje su atkeltu iš kito skiemens kirčiu, verta dėmesio. Kita vertus, Kortlandtas pasiūlo ir dar vieną galimą nagrinėjamos problemos sprendimą, nepriklausomą nuo savo formuluojamo dėsnio: pastebėjęs, kad visais atvejais, kai prūsų cirkumfleksą atitinka lietuvių akūtas, būna kirčiuotas antrasis žodžio skiemuo ir kad nėra atvejų, kai prūsų akūtą atitiktų lietuvių cirkumfleksas,

jis spėja, kad prūsų kalboje priegaidžių opozicija galėjusi būti neutralizuota nepradiniuose skiemenyse (Kortlandt 1974, 306).

Prieš mėginant paaiškinti pr. *-ing-* priegaidės kilmę, būtina plačiau pana-
grinėti šios priesagos vedinių kirčiavimą tiek prūsų, tiek kitose giminiško-
se kalbose ir nustatyti priesagos akcentinį statusą prabaltų ir prabaltų-slavų
kirčiavimo sistemose. Dabartinėje lietuvių kalboje visi priesagos *ing-* ve-
diniai, su negausiomis išimtimis ar variantais (pvz., *báimingas* : *baimingas*,
píeningas : *pieningas* ir pan.), kirčiuojami pastoviu priesagos kirčiu (pirmą-
ja kirčiuote) nepriklausomai nuo pamatinio žodžio akcentinės paradigmos,
pvz., *naudingas*, *uolingas*, *gėdingas*, *vaisingas* (plg. Stundžia 1995, 62t.).
Senesnę padėtį fiksuoja kirčiuoti Daukšos tekstai. Juose paliudytos formos su
kirčiu tiek šaknyje (*nâudjgas*), tiek priesagoje (*ũlinga*) ar galūnėje (*ne waifingá*)
(Skardžius 1935, 156–158 [= RR 5, 192–194]). Pastebėtina, jog vediniai
iš akūtinių baritonų, t. y. 1 kirčiuotės žodžių, paprastai išlaiko pastovų kirtį
šaknyje (instr. sg. *gėdigu*, dat. pl. *gėdigomus*). Kirtis galūnėje (plg. dar gen.
sg. *galigós*, dat. sg. *ne išmintigám*, gen. pl. *žalingų*) liudija egzistavus ir kilno-
jamojo kirčio paradigmą. Kilnojamą kirtį (iš priesagos į galūnę) išlaikysios
rytų Lietuvos tarmių formos *abejingà*, *akmeningà*, *laimingà*, *dalingà*, dar plg.
adv. *laimingaĩ*, *išmintingaĩ* (Būga 1922, 120 [= RR 2, 143]). Darant prielaidą,
kad dabartiniam priesaginiam kirčiavimui susiformuoti lemiamos įtakos tu-
rėjo Saussure'o-Fortunatovo dėsnis bei vėlesni analoginio išlyginimo reiškini-
niai, galima visai pagrįstai rekonstruoti dar senesnę sistemą, kurioje priesaga
ing- niekuomet negaudavo kirčio, o jos vedinių kirčiavimas visiškai priklausė
nuo pamatinio žodžio akcentinės paradigmos: vediniai iš pastovaus kirčiavimo
žodžių būdavo kirčiuojami pastoviu kirčiu šaknyje (*gėdingas*, *a* 1 ← *gėda* 1),
o vedinių, padarytų iš mobiliojo kirčiavimo žodžių, kirtis buvo kilnojamas iš
šaknies (ne priesagos!) į galūnę (**nâudingas*, à 3a ← *naudà* 3) (Дыбо 1981a,
71–73; 2006, 137–142; 2009, 29).

Kitais žodžiais tariant, priesaga *-ing-* priklausiusi vadinamųjų paprastų-
jų, arba nedominacinių, silpnųjų priesagų klasei (plg. *suffixes ordinaires fai-
bles* [Garde 1976, 56], *suffixes non dominants inaccentués* [Garde 1980,
120, 128t.]; *суффиксы I класса / рецессивные суффиксы* [Дыбо 2006, 239];
P. Garde'o „dominacijos“ / „nedominacijos“ sampratą V. Dybo koncepci-
joje daugmaž atitinka sąvokų „kategorinis kirčiavimo sistemos organizavi-
mo principas“ ir „antrasis paradigminio kirčio principas“ priešprieša [Дыбо
2000, 10; 2006, 137]). Svarbi šios klasės priesagų savybė buvusi tai, kad jos,
kaip minėta, niekada nebūdavusios pačios kirčiuotos – visais atvejais kirčiuota

būdavusi arba šaknis (pamatinis kamienas), arba galūnė (plg. hipotezę, kad tokios anksčiau buvusios visos lietuvių kalbos vardažodžių priesagos: Girde-
nis 1972 [= KD 1, 258–265]). Laikantis nuomonės, kad latvių kalbos lauž-
tinė priegaidė yra tiesioginis nekirčiuoto akūto („recesyvinio“ akūto, pagal
V. Dybo koncepciją) refleksas, nebūtinai sietinas su kirčio atitraukimu (plg.
Garde 1976, 192t.; Young 1994, 106; Дыбо 2005, 208–210; Olander
2006, 104t.; 2009, 88t.), latvių *-îg-* priegaidė taip pat liudytų šios priesagos
priklausymą aptariamajai klasei (Дыбо 2009, 29). Praslavų akcentinėje sis-
temoje minima priesagą atitinka silpnoji priesaga *-en-*, plg. **glīņenъ* ← **glīna*
a. p. a, **stoklĕnъ* (su antriniu priesagos kirčiu, perkeltu pagal Dybo/Illič-
Svityčiaus dėsnį) ← **stoklô* a. p. b, **lĕdĕnъ*, **lĕdĕnâ* ← **lĕdъ* a. p. c (Дыбо
1981b, 127–142; 2009, 30).

Kita prabaltų-slavų kirčiavimo sistemoje rekonstruojama priesagų klasė –
nedominacinės stipriosios priesagos (plg. Garde'o *suffixes ordinaires forts*,
suffixes non dominants accentués, Dybo *суффиксы II класса / доминантные*
суффиксы). Šių priesagų vediniai iš pastovaus kirčiavimo pamatinių žodžių
būdavo kirčiuojami pastoviu šaknies kirčiu, o vediniai iš mobiliųjų pamati-
nių žodžių – pastoviu priesagos kirčiu, pvz., *prĕšinykas 1* ← *prĕšas 1*, bet
darbinŷkas 2 ← *dárbas 3*. Kaip rodo prūsų kalbos vardažodžių su priesagomis
-enĭk- / *-inĭk-* ir *-ik-* / *-ĭk-* kirčiavimo analizė, stipriųjų priesagų vedinių
kirčiavimo modelis prūsų kalboje galėjęs būti neblogai išsilaikęs (žr. Rinke-
vičius 2005, 16–20; 2007). Archajiško silpnųjų priesagų vedinių kirčiavi-
mo atspindžius liudija išlikę pavieniai mobiliųjų priesaginių vardažodžių pa-
vyzdžiai, pvz., *aucktimiskū*, *etwerpsnā*, *spigsnā*, tačiau yra pagrindo manyti
prūsų kalboje veikus silpnųjų priesagų vartimo stipriosiomis tendenciją, t. y.
polinkį tokius mobilaus kirčiavimo priesaginius vardažodžius keisti žodžiais
su pastoviu priesagos kirčiu (plačiau žr. Rinkevičius 2005, 43t., 2008,
§ 5). Šios tendencijos rezultatai ypač akivaizdžiai matyti priesagos *-ing-* ve-
dinių atveju.

Priesagos *-ing-* vediniai prūsų kalboje paliudyti arba su kirčiu šaknyje (pa-
matiniame kamiene) (*aulāikings*, *grĕnsings*, *lāustingins*, *nigĭdings*, *niquāitings*,
gruntpowĭrpingin, dar plg. *kĭsmĭngiskai*), arba priesagoje (*druwĭngin*, *labba-*
tĭngins, *labbĭngs*, *musĭngin*, *naunĭngs*, *wertĭngs*, dar plg. *teisĭngi*, *pareiĭngiskai*,
prewerĭngiskan) (plačiau žr. Derksen 1996, 364t.; Rinkevičius 2005,
20–28; bendrusius prūsų kalbos žodžių kirčiuoto skiemens ir akcentinės
paradigmos nustatymo principus žr. Rinkevičius 2005, 6–16; 2006). Jo-
kių mobiliojo kirčiavimo pėdsakų, galinčių paliudyti šios priesagos vediniuo-

se buvus išlaikytą prokalbės kirčiavimo modelį, šaltiniuose užfiksuota nėra. Vienintelis aiškios akcentinės paradigmos pavyzdys – forma *druwīngimans*, kurios nekirčiuota dat. pl. galūnė rodo šį žodį buvus kirčiuojamą pastoviu priesagos kirčiu, šiaip jau nebūdingu baltų-slavų silpnosioms priesagoms.

Priesagos *-ing-* kirtis prūsų, kaip ir lietuvių, kalboje – akivaizdžiai vėlyvas reiškiny ir jo atsiradimo priežastys nėra vienodos abiejose kalbose. Pagrindas priesagoje kirčiuotoms formoms atsirasti lietuvių kalboje buvo Saussure'o-Fortunatovo dėsnis, vadinasi, pirmiausia kirtis į priesagą (akūtinę!) nukeltas formose, prieš tai turėjusiose kirčiuotą neakūtinę šaknį, pvz., **gālingas* > *gālingas* (← *galià* 2), **žālingas* > *žālingas* (← *žalà* 4) (pasak Дыбо 2000a, 75–79, iš pradžių tik vediniuose iš mobiliųjų pamatinių žodžių, t. y. tokiais atvejais kaip **žālingas* > *žālingas*), o vėliau apibendrintas ir visiems kitiems vediniams, t. y. *gėdingas* vietoj **gėdingas* (← *gėda* 1), *naudingas* vietoj *nāudingas* (← *naudà* 3) (plg. Дыбо 1981a, 71–73; 2006, 137–142). Kadangi Saussure'o-Fortunatovo dėsnis prūsų kalboje greičiausiai neveikė (kaip rodo formos acc. pl. *rānkans*, *āusins* ≠ lie. *rankàs*, *ausìs*; kitokią nuomonę žr. Trautmann 1910, 194; Endzelīns 1943, 20 [= DI 4(2), 27t.]; Endzelin 1944, 27t.; Bonfante 1932, 76 [= BR, 84, 211]; Milewski 1966, 119–126; Дыбо 1998, 7; 2000b, 97), prūsų kalboje priesagos *-ing-* kirtis turėjęs susiformuoti nepriklausomai ir dėl kitų priežasčių nei lietuvių kalboje. Priešingai nei lietuvių kalboje, priesagos priegaidė šiame procese galėjo nevaidinti jokio vaidmens.

Nesvarbu, kokia bebūtų silpnųjų priesagų vedinių formų, kirčiuotų priesagoje, atsiradimo priežastis: a) Kortlandto ar koks kitas nežinomas fonetinis dėsnis; b) su linksniavimo tipo pakeitimu susijusi metatonija, panaši į lie. *vyrīškas* → *vyrīškis* tipo kirčio vietos kaitą; c) siekis vedinyje išlaikyti pamatinių priesaginių veiksmažodžių kirčio vietą (*druwīngin* ← *druwē*, *musīngin* ← *musilai* greta *aulāikings* ← *lāiku*, plačiau žr. Rinkevičius 2008, § 5) ar dar kokia kita, – svarbus yra pats faktas, kad toks priesagos kirtis visais atvejais yra antrinis, t. y. atkeltas iš kito skiemens. Visiškai tikėtina, kad silpnųjų priesagų kirčio atsiradimo metu priegaidžių opozicija prūsų kalboje jau buvusi neutralizuota nekirčiuotuose skiemenyse – kitaip nei lietuvių kalboje, kurioje svarbus silpnųjų priesagų kirčio atsiradimo veiksnys buvęs Saussure'o-Fortunatovo dėsnis, veikęs tuo metu, kai lietuvių kalboje nekirčiuotų skiemenų priegaidės dar skirtos (bent jau dalyje tarmių jos tebeskiriamos iki šiol, plg. Girdenis 1972, 72 [= KD 1, 264t.]; 2003, 275; Гирденис 1973, 73 [= KD 1, 320]; šiuo faktu paneigiamą nuomonę, kad nekirčiuotuose skiemenyse priegaidės

išvis neįmanomos, o Saussure'o-Fortunatovo dėsnis iš principo negali būti siejamas su skiemens, į kurį nukeliamas kirtis, priegaide, žr. Kuryłowicz 1958, 205–212). Kadangi, kaip rodo prūsų kalbos katekizmų rašybos duomenys, prūsų kalbai greičiausiai buvusi būdinga nekirčiuotų skiemenų balsių redukcija (ilgųjų balsių sutrumpėjimas, plg. *semmē* : *teisi*, ir trumpųjų balsių kokybinis susilpnėjimas, atspindimas skirtingų raidžių vartojimo toje pačioje morfemoje, plg. acc. sg. *wijran* : *wijrin*; dat. pl. *wijrimans* : *wirdemans* : *malnij-kikamans*; inf. *attrātwei* : praes. 3 *ettrāi*), tikimybė, kad nekirčiuotuose skiemenyse galėjusios būti skiriamos priegaidės (bent jau katekizmų epochoje), yra labai maža. Tad ir perkeltas į nekirčiuotą skiemenį kirtis neprivalėjo turėti tokią pat priegaidę, kokią giminiškos kalbos liudija tame skiemenyje buvus anksčiau. Vienods kuriōs nors priegaidės (aptariamuoju atveju – cirkumflekso) atsiradimas naujai kirtį gavusiam skiemenyje nepriklausomai nuo šio skiemens prieš neutralizaciją turėtos priegaidės yra visiškai suprantamas reiškinys, plg. serbų-kroatų (štokavų) atitrauktinio kirčio visuomet kylančiąją priegaidę (trumpuosiuose skiemenyse žymimą ženklu ` , ilguosiuose – ^), paradigmoje neišlygintą ir galinčią kaitaliotis su toje pačioje morfemoje pasitaikančia neatitrauktinio kirčio krintančiąją priegaide (trumpuosiuose skiemenyse žymima ` , ilguosiuose – ^), pvz., nom. sg. *žena*, acc. sg. *ženu* < prasl. **žená*, **ženŏ* a. p. b; nom. sg. *zvézda*, acc. sg. *zvézdu* < prasl. **gvěždá*, **gvěždŏ* a. p. b; nom. sg. *vòda*, acc. sg. *vòdu* < prasl. **vodá*, **vòdŏ* a. p. c; nom. sg. *gláva*, acc. sg. *glāvu* < prasl. **golvá*, **gŏlvŏ* a. p. c (plačiau apie serbų-kroatų ir praslavų resp. prabaltų-slavų prozodinių sistemų santykį žr. Matešić 1970, 19–36; Carlton 1991, 192–194, 331–333; Дыбо 2000b, 17–20).

Atskiरो aptarimo reikalauja formos su prieš priesagą *-ing-* įterptu komponentu *-w-*, pvz., *auschaidīwings*, *engraudīwings*, *etnīwings*, *niteisīwingins*, *klausīwings*, *pomettīwingi*, *poseggīwingi*, *preistallīwingi*, *wertīwings*, *kaltzīwingiskai*, *packīwingiskan*, *rettīwingiskan* etc. Šios formos – prūsų kalbos naujadaras, atsiradęs priesagai *-ing-* jungiantis ne tiesiogiai prie pamatinio žodžio šaknies (paprastai besibaigiančios priebalsiu), o prie balsinės priesagos. Tokiu atveju *-w-* traktuotinas kaip įterptinis garsas hiatui panaikinti arba kaip kamiengalio dvibalsio *au* antrojo dėmens konsonantizacija. Pirmiausia taip, matyt, darytasi vedinių iš *ēja* ir *auja* kamienų veiksmazodžių (plg. *klausīwings* : *klausēmai*; *dūsai-surgawingi* : *surgaut*), o vėliau jau su susiformavusiomis sudėtinėmis priesagomis **-ēv-ing-*, **-av-ing-* galėjo būti pradėta darytis naujų žodžių ir iš kitų veiksmazodžių (pvz., *enimmewingi*) ar netgi vardažodžių (pvz., *wertīwings*) (plg. Kaukienė 2004, 102–104; kitaip: Mažiulis 2004,

26). Pastebėtina, kad, išskyrus žodį *ginnewīngiskan*, aptariamose formose priesaga *-ing-* niekada nebūna kirčiuota. Tais atvejais, kai yra lauktinas priesagos kirtis, brūkšnelį III katekizme matome ant raidės <ī>, einančios prieš *-w-ing-* (žr. prieš tai nurodytus pavyzdžius). Turint omenyje spėjamą bilabialinį pr. *w* pobūdį (ypač intervokalinėje pozicijoje), negalima atmesti tikimybės, kad bent jau dalis šaltiniuose paliudytų formų be įterptinio *-w-* galėtų atspindėti kontrahuotas formas su šiuo garsu (pvz., **vertīng-* < **vertīūing-*, plg. dubletus *wertīngs* : *wertīwings*, *teisīngi* : *niteisīwings*). Tokiu atveju III katekizmo raidė <ī> priesagoje *-ing-* žymėtų kontrakcinį ilgąjį balsį (sisteminį ar tik okazionaliai A. Willio nugirstą). Teigti, kad šitaip galima paaiškinti visų paliudytų vedinių priesagos cirkumfleksą, žinoma, būtų per drąsu, tačiau tai ir nėra būtina, kadangi, kaip parodyta prieš tai, prūsų kalbos priesagos *-ing-* cirkumfleksui įmanoma rasti ir kitokį paaiškinimą.

Apibendrinant galima pasakyti, kad priesagos *-ing-* priegaidžių neatitikimą prūsų ir rytų baltų kalbose galima paaiškinti vėlyvu šios priesagos kirčio susiformavimu atskirose kalbose. Lietuvių kalboje priesaga tapusi kirčiuota dar egzistavus priegaidžių opozicijai tiek kirčiuotuose, tiek nekirčiuotuose skiemenyse, t. y. Saussure'o-Fortunatovo dėsnio veikimo metu, o prūsų kalboje – galbūt jau neutralizavus priegaidžių opoziciją nekirčiuotuose skiemenyse. Bent jau dalies paliudytų prūsų kalbos pavyzdžių priesagos cirkumfleksas galėtų būti ir kontrakcinės prigimties.

ON THE SYLLABLE INTONATION OF OPR. *-ing-*

Summary

The difference in syllable intonation between the circumflex of OPr. *-īng-* and the acute of Lith. *-ing-*, Latv. *-īg-* could be explained by the fact that these suffixes acquired stress relatively recently in the separate languages. In Lithuanian it became stressed as a result of Saussure-Fortunatov's law, i.e. in the period when syllable intonations were distinguished in both stressed and unstressed syllables, whereas the stress of OPr. *-īng-* might be posterior to a possible neutralisation of syllable intonations in unstressed syllables. Alternatively, at least some of the attested OPr. examples with *-īng-* can be interpreted as contracted from forms with *-īwing-*, cf. *wertīngs* : *wertīwings*.

LITERATŪRA

- Berneker Erich 1896, *Die preussische Sprache. Texte, Grammatik, etymologisches Wörterbuch*, Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Bezzenberger Adalbert 1907, Studien über die Sprache des preussischen Enchiridions, *KZ* 41, 65–127.
- Bonfante Giuliano 1932, L'accento prussiano, *StB* 2, 68–77 [= Bonfante BR, 76–85, 203–211].
- Bonfante BR – Giuliano Bonfante, *Baltistikos raštai. Scritti baltistici*, Vilnius: VU leidykla, 2008.
- Būga Kazimieras 1922, *Kalba ir senovė*, Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys [= Būga RR 2, 5–328].
- Būga Kazimieras 1934, Priesaga *-ng-*, *Židinys* 30, 534–541 [= Būga RR 3, 789–797]
- Būga RR – Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai* 1–3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.
- Carlton Terence R. 1991, *Introduction to the phonological history of the slavic languages*, Columbus: Slavica Publishers, Inc.
- Derksen Rick 1996, *Metatony in Baltic*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- Dini Pietro Umberto 2000, *Baltų kalbos. Lyginamoji istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Endzelīns Jānis 1943, *Senprūšu valoda*, Rīga: Universitātes apgāds [= Endzelīns RR 4(2), 9–351].
- Endzelin Jan 1944, *Altpreussische Grammatik*, Riga: Verlag Latvju Grāmata.
- Endzelīns DI – Jānis Endzelīns, *Darbu izlase* 1–4(2), Rīga: Zinātne, 1971–1982.
- Garde Paul 1976, *Histoire de l'accentuation slave* 1, Paris: Institut d'études slaves.
- Garde Paul 1980, *Grammaire russe 1. Phonologie-morphologie*, Paris: Institut d'études slaves.
- Girdenis Aleksas 1972, Lietuvių kalbos vardažodžio priesagų kirčio susiformavimas, *Blt* 1 priedas, 66–72 [= Girdenis KD 1, 258–265].
- Girdenis Aleksas 2003, *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Girdenis KD – Aleksas Girdenis, *Kalbotyros darbai* 1–3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000–2001.
- Young Steven R. 1994, Endzelin's law and acute tone in Latvian, *LgB* 3, 101–108.
- Young Steven [R.] 1999, "Kortlandt's hypothesis" and Old Prussian stress, *Blt* 34(1), 9–15.
- Young Steven [R.] 2008, The marking of tone on mixed diphthongs in Old Prussian: a Lithuanian parallel, *BF* 17, 121–129.
- Kaukienė Audronė 2004, *Prūsų kalbos tyrinėjimai*, Klaipėda.
- Kortlandt Frederik 1974, Old Prussian accentuation, *KZ* 88, 299–306.
- Kortlandt Frederik 2000, The Prussian accent shift, *Blt* 34(2), 193–197.
- Kuryłowicz Jerzy 1958, *L'accentuation des langues indo-européennes*, Wrocław, Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk.

Matešić Josip 1970, *Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Mažiulis Vytautas 2004, *Prūsų kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: VU leidykla.

Milewski Tadeusz 1966, Przyczynki do akcentologii bałtosłowiańskiej, *ABSJ* 3, 113–126.

Olander Thomas 2006, *Accentual mobility. The prehistory of the Balto-Slavic mobile accent paradigms*, Ph.D. dissertation, University of Copenhagen.

Olander Thomas 2009, The accentuation of Old Prussian *deivs* 'god', in Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 35), Amsterdam, New York: Rodopi, 83–92.

Ostrowski Norbert 1994, Die Verbalstämme im altpreußischen Enchiridion, *LgB* 3, 163–176.

Rinkevičius Vytautas 2005, *Vardažodžių kirčiavimas prūsų kalbos III katekizme*, Magistro darbas, Vilniaus universitetas.

Rinkevičius Vytautas 2006, Prūsų kalbos pirminių vardažodžių morfemų akcentinė galia, *Blt* 41(2), 205–217.

Rinkevičius Vytautas 2007, Akzentuierung der altpreussischen Substantiva mit den Suffixen *-inīk-* / *-inīk-* und *-ik-* / *-īk-* (pateikta spausdinti III tarptautinio baltų-slavų akcentologijos seminaro [3rd *International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Leiden University, 27–29 July 2007*] straipsnių rinkinyje).

Rinkevičius Vytautas 2008, Baltoslavische schwache (rezessive) Nominalsuffixe im Altpreußischen (pateikta spausdinti IV baltų-slavų akcentologijos seminaro [4th *International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Scheibbs, Rathaus, 02.–04. Juli 2008*] straipsnių rinkinyje).

Rysiewicz Zygmunt 1938–1940, L'accentazione dell'antico prussiano, *StB* 4, 88–147 (n.v.) [= Rysiewicz SJ 112–161].

Rysiewicz SJ – Zygmunt Rysiewicz, *Studia językoznawcze*, Wrocław: Zakład imienia Ossolińskich – Wydawnictwo.

Schmalstieg William R. 1974, *An Old Prussian grammar. The phonology and morphology of the three catechisms*, University Park and London: The Pennsylvania State University Press.

Schmalstieg William R. 1976, *Studies in Old Prussian. A critical review of the relevant literature in the field since 1945*, University Park and London: The Pennsylvania State University Press.

Schmalstieg William R. 2000, Comments on a recent debate about Old Prussian stress placement, *Blt* 35(1), 21–27.

Schmalstieg William R. 2001, The accentuation of mixed diphthongs in Old Prussian, *LgB* 9, 143–146.

Skardžius Pranas 1935, *Daukšos akcentologija*, Kaunas: V.D.U. Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys [= Skardžius RR 5, 37–347].

Skardžius Pranas 1943, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija. Lietuvių kalbos institutas [= Skardžius RR 1].

Skardžius RR – Pranas Skardžius, *Rinktiniai raštai* 1–5, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (1), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (2–5), 1996–1999.

Smoczyński Wojciech 1990, Zur altpreußischen Akzentographie, *Rivista di linguistica* 2, 179–199.

Stundžia Bonifacas 1995, *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius: VU Baltų filologijos katedra.

Trautmann Reinhold 1910, *Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Einleitung, Texte, Grammatik, Wörterbuch*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Wijk Nicolaas van 1924, Ein Fall von altpreußischer Metatonie, *KZ* 52, 151–152.

Гирденис Алексас 1973, Западнолитовские и древнепрусские слоговые акценты, in *Балтийские языки и их взаимосвязи со славянскими, финно-угорскими и германскими языками: Тезисы докладов научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Я. Эндзелина*, Рига: Зинатне, 1973, 71–75 [= Girdenis KD 1, 318–321].

Дыбо Владимир А. 1981a, К вопросу о системе порождения акцентных типов производных имен в прабалтийском, *БСИ* (1980), 65–89.

Дыбо Владимир А. 1981b, *Славянская акцентология. Опыт сравнения системы акцентных парадигм в праславянском*, Москва: Наука.

Дыбо Владимир А. 1982, Праславянское распределение акцентных типов в презенсе тематических глаголов с корнями на нешумные (материалы к реконструкции), *БСИ* (1981), 205–261.

Дыбо Владимир А. 1998, О системе акцентных парадигм в прусском языке (материалы к акцентологии прусского языка. I), *Славяноведение* 1998/3, 5–18.

Дыбо Владимир А. 2000a, Из балто-славянской акцентологии. Проблема закона Фортунатова и поправка к закону Ф. де Соссюра, *БСИ* 14 (1998–1999), 27–82.

Дыбо Владимир А. 2000b, *Морфонологизованные парадигматические акцентные системы. Типология и генезис* 1, Москва: Языки русской культуры.

Дыбо Владимир А. 2005, Балтийская сравнительно-историческая и литовская историческая акцентологии, *Аспекты компаративистики* 1, 177–213.

Дыбо Владимир А. 2006, Порождение акцентных типов производных имен в балтийском, *БСИ* 17, 116–249.

Дыбо Владимир А. 2009, Система порождения акцентных типов производных в балто-славянском праязыке, in Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 35), Amsterdam, New York: Rodopi, 21–45.

Фортунатовъ Ф[илиппъ Ѳ.] 1895, **Объ удареніи и долготѣ въ балтійскихъ языкахъ** I. Удареніе въ прусскомъ языкѣ, *РФВ* 33, 252–297.

Vytautas RINKEVIČIUS
Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto 5
LT-01513 Vilnius, Lietuva
[vytautas.rinkevicius@flf.vu.lt]